

**שמות העצם הפרטיים במקרא עיון מורפולוגי
סימנטי**

اسماء الاعلام في التوراة دراسة صرفية دلالية

א.מ.ד. عامر محمد سليم

م.صفية شاكر محمود

جامعة بغداد - كلية اللغات - قسم اللغة العبرية

Amer Mohammed Saleem Algburi

SAFIYA SHAKIR MAHMOOD AL-SHAIKHLI

Email: amrslm@colang.uobaghdad.edu.iq

Email: waqas@colang.uobaghdad.edu.iq

**שמות העצם הפרטיים במקרא
עיון מורפולוגי סימנטי**

في ختام هذه الدراسة الموسومة اسماء الاعلام في العهد القديم والتي درسنا وحللنا فيها مجموعة من الاسماء المشهورة الوارد ذكرها في العهد القديم، والتي حددناها بعدد من اسماء الرب إضافة إلى مجموعة من اسماء الآباء الواردة في سفر التكوين حصراً، ثم قمنا بمقارنة هذه الاسماء من الناحيتين الصرفية والدلالية، كما بينا من خلال هذه الدراسة اصول تلك الاسماء ووجه الشبه والاختلاف فيما بينها سواء من الناحية الصرفية ام من الناحية الدلالية بالإضافة إلى تناولنا للسيرة التاريخية لهذه الشخصيات موضوع البحث، فضلاً عن دراسة اهم التغيرات التي طرأت على صيغة تلك الاسماء مثل (ابرام - ابراهيم) (سارة - ساري) (يعقوب - اسرائيل) مع ذكر اسباب تلك التغيرات من الناحيتين الصرفية والدلالية

تקציר:

במחקר זה שתויג בשמות עצם פרטיים במקרא, למדנו וניתחנו קבוצה של שמות בולטים שהוזכרו במקרא, אותם זיהינו עם מספר שמות האבות שהוזכרו, בספר בראשית באופן בלעדי. והשווינו שמות אלו מבחינה מורפולוגי ומבחינה סימנטית, והראינו באמצעות העיון הלשוני את מקורותיהם של אותם שמות ואת הדמיון והשוני ביניהם, הן מבחינת ההרכב המורפולוגי והן מבחינת ההרכב הסימנטי והמשמעות שלהם. כמו כן, למדנו והשווינו את הביוגרפיה ההיסטורית של הדמויות של אותם שמות שהוזכרו במחקר, בנוסף לעיון התבניות והשינויים בשמות עצם פרטיים במקרא, כגון (אברהם - אברם), (שרה, שרי), (יעקב, ישראל), והסיבה מאחורי שינוי זה בשם, סקירה של השינוי המורפולוגי וההתפתחות הסמנטית של שינוי זה.

Summary:

In the end, in this research that was tagged with proper nouns in the Bible, we studied and analyzed a group of prominent names mentioned in the Bible, which we identified with the number of names of the ancestors mentioned, exclusively in the book of Genesis. And we compared these names from a morphological and semantic point of view and showed through the linguistic study the origins of those names and the similarities and differences between them, both in terms of the morphological composition and in terms of the semantic composition and their meaning. We also studied and compared the historical biography of the characters of those names mentioned in the study, in addition to studying the patterns and changes in proper nouns in the Bible, such as (Abraham - Abram), (Sarah, Sheri), (Yaakov, Israel), and the reason behind this change in name, An overview of the morphological change and the semantic development of this change.

· **חשיבות המחקר:** מחקר זה עוסק בנושא חשוב שהוא שמות עצם פרטיים במקרא, עיון מורפולוגי סימנטי, כאשר המחקר המורפולוגי והסימנטי של שמות פרטיים ממלא תפקיד חשוב בהכרת מגמות השפה והטקסט הנחקרים, מידת השינוי שחל בשמות אלה, והדמיון והשוני עם שפות שמיות אחרות, איזו מהשפות הללו. היא השפה המקורית של השם.

· **מטרות המחקר:** מחקר זה נועד להבליט את ההבטים המורפולוגיים והסימנטיים של שמות העצם הפרטיים במקרא, וכדי שנוכל להשיג את מטרה זו עלינו לנקוט את הצעדים הבאים:

- לסקור את ההגדרה של שמות העצם הפרטיים. - לסקור את המבנה המורפולוגי של שמות עצם פרטיים במקרא. - לסקור את המבנה הסימנטי של שמות עצם פרטיים במקרא.

- לסקור את התבניות והשינויים בשמות עצם פרטיים במקרא.

· קורפוס המחקר:

על מנת לנתח את הנושאים שמתעניין בהם מחקר זה ולהבליט חשיבתו של נושא זה בחקר הבלשנות העברית, נשען המחקר על השיטה ההשוואתית בנוסף לגישה האנליטית התיאורית.

· **מילות מפתח:** שמות עצם פרטיים, בלשנות, מורפולוגיה, סימנטיקה.

מבוא:

מחקרים רבים עסקו בנושא שמות העצם הפרטיים במקרא, החשוב בהם הוא החיבור של נסטלה על שמות עצם פרטיים במקרא והמשמעות שלהם מבחינת האמונה (Nestle, E., 1976). עקב אותו מחקרים רבים שעסקו במשמעותם של השמות הפרטיים ותפקידה באמונה של בני ישראל, אלא שמחקרים אלה הדגישו על הצורך חעיין את שמות אלה בזיקה לשמותם של העמים השכנים.

ההגדרה של שמות העצם הפרטיים:

שם עצם או שם פרטי הוא שם עצם המייצג ישויות ייחודיות (כגון הודו, פגסוס, יופיטר, אברהם, ישראל), להבדיל משמות עצם נפוצים, המתארים סוג של ישויות (כגון מדינה, חיה, כוכב לכת, אדם או ספינה). (Lester & Beason 2005: p. 4)

שמות עצם פרטיים הם חלק ממחלקת שמות העצם (Jespersen 1924:169), ואפשר לנתח אותם בכלים בלשניים. בניגוד לשם העצם הכללי השם הפרטי חסר משמעות, ונחשב כגורם אשר מחבר כל חברי הקטגוריה מצד התכונות שלהם. יש מי שסוברים שאפשר לתאר בצורה כללית את היחסים בין השפה לעולם כ "דימוי". התבנית "אובייקט סימן", היא ייצוגם של היחסים בין כל מילה, אל דבר שהיא מתייחסת אליו. גם לפי ליונס Lyons אשר עסק בממד הסמנטי של הלשון, הוא סובר כי השימוש בשם עצם הפרטי סומך על זיהוים של דוברי הלשון למילה כשם עצם פרטי. (Lyons 1977: 219)

יש מי הרחיב את תפיסתו של שם העצם הפרטי לשדה האונומסטיקה, והוא שדה חקירת השמות הפרטיים מבחינת השימוש בהם, כמו כן יש הטוענים שבמסגרת השדה הלקסיקלי אמור לקרוא לשם הפרטי Name, ולשם העצם Appellative, מכיוון שיש לשם הפרטי משמעות אונומסטית, ויש לשם העצם משמעות לקסיקלית; לכן יש מי טוענים כי הגדרת השם הפרטי קשורה בשימוש הסוציאואנומסטיים; ועל כן ההבדלים הראשיים ביניהם קשורות במאפיינים הסמנטיים, ובפונקציות השימושיות שלהם. (לנדמן, שלומית, 2015: 157)

המבנה המורפולוגי של שמות עצם פרטיים במקרא:

אלהים: המילה "אלהים" מבחינה מורפולוגית היא שם עצם פרטי, זכר רבוי, השורש שלה הוא "א-ל-ה", למרות שהמילה ברבים, אלא שמשמשת לתאר "אל" ביחיד; זה אינו נובע ממקור הפוליתאיסטי למילה, כמו כן המילה "אלים" שברבוי משמשת לתיאור "אל" יחיד גם בכתובת כנענית פוליתאיסטית. (רין, צבי ושפרה, 1996: 96) ייתכן שמדובר גם ברבוי "מופשט" לאלוה; רבוי אשר מבטא הפשטה לרעיון (דומה לביטויים של האלוהות או הישות האלוהית) כגון בתולים, נעורים, מלואים, רחמים, כפורים, פלילים, חיים, מגורים, זנונים, זקונים, נשואין, גרושין, ארוסין, חלין. (רין, צבי ושפרה, 1996: 96)

בתנ"ך מופיעה המילה "אלהים" ככינוי ל- "אל" הן ביידוע "האלהים", והן לא ביידוע "אלהים". לפעמים מופיעות- שתי הצורות- באותו ההקשר. כגון: "וַיְהִי לְדָרֶשׁ אֱלֹהִים בְּיָמֵי זְכָרְיָהוּ הַמִּבְּרִין בְּרֹאשׁ הָאֱלֹהִים, וּבְיָמֵי דָרְשׁוֹ אֶת יְהוָה הַצִּלְחֹן הָאֱלֹהִים" (דה"ב כו, ה), או "וַיִּחַר אֵף יְהוָה בְּעֶזְא וַיִּכְהוּ עַל אֲשֶׁר שָׁלַח יָדוֹ עַל הָאָרֶץ, וַיָּמָת שָׁם לִפְנֵי אֱלֹהִים... וַיִּירָא דָוִד אֶת הָאֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר: הִיךְ אָבִיא אֵלַי אֶת אֶרֶץ הָאֱלֹהִים" (דה"א יג, י- יב). כמו כן בולט שימוש רב יחסית בצורה המיוחדת "האלהים" דווקא כ- "שם פרטי", תופעה זו היא אופיינית לספרות המקרא המאוחרת. ויש שטוענים שהשם המיוחד "האלהים" מדגיש את בלעדיותו וייחודיותו של האל, וכי התגברות השימוש בצורה המיוחדת "האלהים" מעידה על התחזקותה של התודעה בבלעדיות האל. (יפת, שרה, 1995: 32)

יהוה: המילה "יהוה" מבחינה מורפולוגית היא שם עצם פרטי, זכר, השורש שלה הוא "ה-י-ו-ה", בתנ"ך השם "יהוה" הוא מעין קשר גומלין, מתוך חילופי האותיות י'ו', עם הפועל: "יהיה", כמו שמתואר בפסוק (שם' ג, יג- טו): "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל-מֹשֶׁה- אֱהִיָּה אֲשֶׁר אֶהְיֶה; וַיֹּאמֶר- כֹּה תֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל, אֱהִיָּה שְׁלַחְנִי אֲלֵיכֶם. וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה - כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם, אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב, שְׁלַחְנִי אֲלֵיכֶם; זֶה שְׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר". (אינצקלופדיה מקראית, 1982: א/307)

בתקופה הפרסית השם "יהוה" קוצר ל- "יהו", ונוסף לשמות עצם פרטיים רבים כגו נתני-יהו, סביר שזה גם היה צעד סמלי שמבטא את גבולות הארץ המצומצמים אשר ניתנו ל- "הודאים" משלטון הפרסי. (נוה, יוסף, 1964: 51) ייתכן ששייכו "יהוה" לכתובת חקוקה בכתב חרטומים בצורה "י-ה-ו-א" (yhwh) במשמעות "שם של מקום לא מזוהה", ייתכן באזור אדום-הארכאולוגית, משוחזר לעתים קרובות בשם "יאהו", השם גם מופיע חקוק בשער כניסה במדינת "האבו", ובאתר אמרה-מערב, בצורות החלופיות "יהא, יהוא". אכן הפירוש הלשוני שמקובל בחקר היהדות לשם "יהוה" הוא "היה, הווה ויהיה תמיד", על פי השורש המורפולוגי "הי-ה". (אינצקלופדיה מקראית, 1982: א/307)

אדם: המילה "אדם" מבחינה מורפולוגית היא שם עצם פרטי, זכר, השורש שלה הוא "א-ד-ם", משקל "קטל", אין למילה זו נטיות. והיא מילה נפוצה בשפות השמיות, כגון האוגריתית והכנענית. (אדם, *)

מקובל שמקור המילה הוא מתנ"ך (בר' ב, ז): "וַיִּצְרֶן יְהוָה אֱלֹהִים אֶת-הָאָדָם עֹפֶר מִן-הָאֲדָמָה וַיִּפֹּחַ בְּאַפָּיו נֶשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה", כי יש זיקה בין שתי המילים "אדם, אדמה", דהיינו "אדמה" נגזרת ממילה "אדם", או ההיפך. תופעה זו קיימת כמו כן בלטינית, כי יש קישור דומה בין שתי המילים. (אדם, **)

חנה: המילה "חנה" מבחינה מורפולוגית היא שם עצם פרטי, נקבה, השורש שלה הוא "ח-י-ה", משקל "קטלה". (אבן שושן, אברהם, 1979: 726)

המקרא מבסיר את הענקת אדם לאישה את השם "חנה" לפי הפסוק: "וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ, חַנָּה: כִּי הָיָה הָיְתָה, אִם-כָּל-חַיִּי, כִּי שָׁמָּה מִבְּטָא אֶת הַחַיִּים. השם "חנה" כמו כן קרוב למילה "חיוויא" משפה הארמית, בפירוש "נחש". יש שסוברים כי השם "חנה" במשמעות "חיווי" (דיבור). אודות משקל מדרש-שם זו, "על דרך הפשט, מלת "חנה"

ממשותתה "מדברת"; כי היא בטבעה דברנית. בעוד שרש"י פירש "חנה" כלשון נופל על לשון "חיה", שמחיה את ולדותיה. יש מי רואים כי גזרון המילה "חנה" אינו ממקור ארמי, אלא ממקור כנעני ומשמעותה במקור חיי. (שנאן, אביגדור, 1997: 39-65)

במקרא אמור על "חנה" שהיא "אם כל חי", והיה נהוג לפרש את שמה כגון גזרון המילה הערבית "ח'נה" (ח'ה) שיש לה כמה פירושים: "לברך", "להגיע", "להישאר בחיים", "לשרוד". כמו כן המילה הערבית "ח'נה" הוענקה להשוואה עם המילה משפה האוגריתית: (hyy/hwy), שפירושה "לחיות", אלא שחוקרי דת ציינו לקשר לשוני הנמצא בין המילה הארמית "חויא" לבין מילה הערבית "ח'נה". (שפרה, ש, קליין, יעקב, 1996: 199)

· **אברהם:** המילה "אברהם" מבחינה מורפולוגית היא שם עצם פרטי, זכר, דרך התצורה שלה: אב + רם. (אינצקלופדיה מקראית, 1982: א61)

יש לשם של אברהם במקרא שתי צורות, האחת קצרה והיא אברם, והשנית ארוכה, והיא אברהם, ושתי הצורות נתפרשו בכמה אופנים, מהפירושים שהוצעו לצורה אברם המקרא הם:

- צירוף שם עצם וגם שם תואר: אב נשגב.
- צירוף נסמך וסומך, כגון: אבי הנשגב.
- משפט שמני, כגון: האב הוא נשגב.
- משפט פועלי; הכולל שם עצם "אב" ופועל "רם" בזמן עבר, בהוראה סטאטיבית; ועל כן משמעו של השם ייתכן להיות: האב נשגב, דהיינו, יצא ממשפחה מיוחסת.

ההרחבה של השם "אברם" באמצעות הוספת ה' בתנועת הסימון, המוטעמת טעם כפול כמו שנהוג לפעמים בשפה הערבית. בנוגע לכתיב מלא של השם "אברם", על פי השיטה הנהוגה לעתים בשפה הערבית הדרומית כדי לסמן תנועה באמצעות אות ה'. (אינצקלופדיה מקראית, 1982: א62)

· **שרה:** המילה "שרה" מבחינה מורפולוגית היא שם עצם פרטי, נקבה, השורש שלה הוא "ש-ר-ר", משקל "קטלה". **

לפי בר' יז, טו, הצורה המקורית של שמה של אשת אברהם היה "שרי" ונשתנה ל- "שרה". בראשית עד לסיפור החלפת השם הכתובים מקפידים לקרותה בשם "שרי" (בר' יא, כט; יז, טו). לחילופי הסימונים 'י' להאות ה', להצביע על אותו אדם ייתכן שני הסברים:

א. הסבר מורפולוגי; ששתי הסימונים אכן הן סימונים לשמות נקביים, הסימון -ה היא הנפוצה ביותר, ובמשך הזמן נהיתה לסימון השלטת.

ב. הסבר פונולוגי; המערכת ayaca- לא בלבד בסוף מילה, אלא בכל מקום במילה, קיים בשפה שמית צפון-מערבית ואופן עיקרי בשפה הארמית, אלא שהוא מתועד כבר בשפה האוגריתית. (אינצקלופדיה מקראית, 1982: ח391)

· **יצחק:** המילה "יצחק" מבחינה מורפולוגית היא שם עצם פרטי, זכר, דרך תצורה שלה היא בניין קל, עתיד. (**) בפועל "יצחק" -ב בניין קל מנוקדת ה- חית בפתח. כללי הניקוד לשמות שונים מאלה של פעלים, ולכן מנוקדת החית בקמץ. הפרש זה נמצא כמו כן בשמות אחרים שנגזרים מפעלים, כגון: יגאל, נתן. בתנ"ך מופיע "יצחק" בפסוק (יר' לג, כו): "גם-זרע יעקב ודוד עבדי אַמַּס מַקְחַת מִזְרְעוֹ מִשְׁלִים אֶל-זֶרַע אַבְרָהָם יִשְׁחָק וְיַעֲקֹב כִּי-אֲשִׁיב אֶת-שְׁבוּתָם וְרַחֲמָתִים", וכמו כן כמשחק מילים עוקצני "יצחק" – "ישחק" בפסוק (עמוס ז, טז): "לא תנבא על יִשְׂרָאֵל וְלֹא תִטֵּיף עַל בֵּית יִשְׁחָק".

· **יעקב:** המילה "יעקב" מבחינה מורפולוגית היא שם עצם פרטי, זכר, השורש שלה הוא "ע-ק-ב", דרך תצורה שלה היא בניין קל, עתיד. **. ייתכן שאין השם יעקב אלא צורה מקוצרת לשם תיאופורי, כגון "יעקבאל", או כו'. (אינצקלופדיה מקראית, 1982: ח717)

יש בתנ"ך מספר מדרשי שם לשם יעקב, כמו בסיפור לידתו כאשר מנמקים את שמו כגזור מעקב הרגל (בר' כה, כו): "וְאַחֲרֵי כֵן יָצָא אַחִיו וַיְדֹ אֶחָזֶת בְּעֵקֶב עָשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב". כמו כן אחיו הגדול עשיו, דרש את שמו פעם נוספת כגזור מ- "עקב", כלומר "גזל בדרכי מרמה" (בר' כז, לו): "וַיֹּאמֶר הִכִּי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וְיַעֲקֹבִנִי זֶה פְעָמִים אֶת בְּכֹרְתִי לָקַח וְהִנֵּה עָתָה לָקַח בְּרָכְתִּי". באופן דומה דורשים כמו כן הנביאים (יר' ט, ג): "אִישׁ מִרְעָהוּ הִשְׁמָרוּ וְעַל כָּל אִחַ אֵל תִּבְטְחוּ כִּי כָל אִחַ עֲקֹב יַעֲקֹב", וכמו כן ב- (הושע יב, ג-ד): "... וְלִפְקֹד עַל יַעֲקֹב כְּדֶרְכִּיו כְּמַעֲלָלָיו יָשִׁיב לוֹ. בִּבְטָן עֲקֹב אֶת אֲחִיו". (בן נון, יגאל, 2016: 194)

השם "יעקב" מופיע בשפה האוגריתית בכתובת הקדשה בצורת "עבדי-יקובו" במשמעות "עבד-יעקוב". השם יעקב מתפרש כאל שם תאופורי במוצאו, כתקציר מהשם "יעקבאל" או צורה דומה. ויש שמות דומים שגזורים מהשורש "עק"ב" קיימים באוצר השמות הפרטיים בלשונות השמיות. בתנ"ך קיימים השמות "יעקבה", "עקב", ובמשנה ובתלמודי השמות "עקיבא", "עקביא", "עוקבא" "עוקבן". כשם יש מגוון הוראות לשורש השמי "עק"ב" היה קשה על החוקרים כדי לשחזר את הוראתו המקורית של השם. (אינצקלופדיה מקראית, 1982: ח717)

המשמעות הסמנטית של שמות עצם פרטיים במקרא:

על פי המקרא, יהוה איפשר לאדם לתת ליצורים שמות, על סמך תפקידיהם שהם מבצעים, ואז אדם חיפש ולא מצא משהו דומה לו, אז הוא ברא את האישה מגופו של אדם, שאינו דורש שינה טבעית, אבל שינה עמוקה כדי שלא ירגיש

כאב, אז נבראה מעצם ובשרו של אדם, המבדיל אותה מכל שאר הברואים; ולכן היא נקראת אישה, כי היא נבראה מאדם, והיא אין לה חיים עצמאיים ממנו. משמו "איש" גזר את שמה "אישה", שהוא שם מגדר, לפי מה שבא בראשית ב, כ"ג: "וַיֹּאמֶר הָאֱלֹהִים זֶה הָעָם מִעַצְמִי וּבִשָּׂר מִבְּשָׁרִי לְזֵאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִשׁ לִקְחָהּ זֹאת", אחר כך הבדיל אותה בשם עצם פרטי מיוחד לה לבדה, שהוא השם "חוה", לפי בראשית ג: כ': "וַיִּקְרָא הָאֱלֹהִים שֵׁם אִשְׁתּוֹ חוּהַ כִּי הִוא הֵיטָה אִם כָּל-חַי". (עבד الفتاح, خالد، ٢٠١٩: ١٤٥)

הוא נימק זאת בכך שהיא האמא של כל יצור חי, ואילו כשקרא ליצורים, הוא נתן להם רק שם מגדרי, ולא שם עצם פרטי, כמו שאומרים למשל "שרה היא אישה", אז "שרה" הוא שם העצם הפרטי, ו"אשה" הוא שם המגדר, ובו בזמן מראה את מידת הקשר שלו איתה ושהיא בשר מבשרו ועצם מעצמותיו, כך הוא גזר את שמה ממנו. לפיכך, השם היה מעיד מבחינה סמנטית על מקורו של הדבר ותפקידו, כאשר החיות עברו לפני אדם, הזכר ונקבתו, והוא היה עד להם כפי שהם, וכל אחד מהם מוקצה לבעליו, כולם נולדים מהשני, וידועים בשמם, ולא מצא בקרבם עזר שייקרא בשמו, כיון שהיצורים נקראים כדי להבדיל זה מזה ולקבוע את הסוג שלהם. (עבד الفتاح, خالد، ٢٠١٩: 136)

יש לשם עצם פרטי במקרא משמעויות שונות מבחינה הסימנטית: (אינצקלופדיה מקראית, 1982: ח 33-35)

- הזיהוי:** לפי האינצקלופדיה המקראית, השם הוא מילה שמזהים בה אדם, פונים ומדברים אליו. הנוסחות של הזיהוי תהיה: איש ושמו, כמו (שופ' יז: א'): "וַיְהִי אִישׁ מִהָר אֶפְרַיִם וְשֵׁמוֹ מִיכָיְהוּ", או שמו פלוני, כמו (דה"ב כח, ט): "וְשֵׁם הָיָה נָבִיא לַיהוָה עֹדֵד שְׁמוֹ". נוסחה זאת משתמשת גם עם שמו של האל, כמו (יש' מז: ד): "גִּאֲלוֹנוּ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ, קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל". (אינצקלופדיה מקראית, 1982: ח 33). השאלה על השם הפרטי במקרא באה בנוסחות הבאות: מה שמך?, מה שמו? כגון (בר' לב, כח): "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: "מָה שְׁמֶךָ?", וַיֹּאמֶר: "יַעֲקֹב", "וכמו כן ב- (שם' ג, יג; מש' ל, ד), או "מי שמך" (שופ' יג, יז): "וַיֹּאמֶר מִנּוּחַ אֶל מְלָאכָה יְהוָה: "מִי שְׁמֶךָ, כִּי יָבֵא דְבָרְךָ וּכְבֹדְךָ". כמו כן באה בראשה של רשימת יוחסין, או בעלי תפקידים הנוסח: ואלה שמותם, אלה שמות, כגון (בר' כה, יג; מל"א ד, ח).
הבעלות: קריאת שמו של אדם על משהו משתמשת כציון לבעלותו. כגון ששם הכובש נקרא על עיר הכבושה (כגון: שם"ב יב: כח). כמו כן אצל מלכים ממזרח הקדמון כמו מלכי אשור אשר שינו שמות ערים אשר כבשו, וקראו אותן על שמם (כמו, תל ברספ אשר נקראה כר-שלמנאסר, דהיינו נמל שלמנאסר ג'; וכו'). אפשר להסביר תופעה זו כהכרזה על בעלות, אלא שהיא כמו כן אמצעי לפרסום שמו של המלך, ולהבטיח נצחיותו. כמו כן שם המצבה נקרא על מי אשר הציב אותה (ראה: שם"ב יח: יח). מי אשר שמו נקרא על מישהו או משהו הינו המושל בו (כגון: יש' סג, יט). ביטוי זה רגיל בהקשר דתי. כגון ששמו של ה' נקרא על ישראל (ראה: דב' כח: י; יר' יד: ט; דנ' ט: יט), ארון הברית (ראה: שם"ב ו, ב), על המקדש (ראה: מל"א ח: מג; יר' ז: י), על ירושלים (יר' כ: ה, כט; דני ט: יח-יט).
נצחיות: שם אדם במקרא הוא זכרו (כגון: שם' ג: טו; איוב יח: יז; מש' י: ז), מעיד על זרעו (כגון: שם"א כד: כא; יש' מח: יט; סו: כב; נח' א: יד), מעיד על שארו או על שאריתו (כגון: שם"ב יד: ז; יש' יד: כב; צפ' א: ד). כאשר לא היה לאבשלום בן כדי להזכיר את שמו הוא הציב מצבה על השם שלו, וקרא לה "יד אבשלום" (ראה: שם"ב יח: יח).
אופי ומהות: מה שמקובל במקרא לחשוב כי השם אינו התווית המזהה את האדם בלבד, אלא ההכרזה המגדירה את אופיו של בעל השם ומהותו. כגון: (שם"א כה: כה): "כִּי כָשָׁמוּ כֵּן הוּא: נָבֵל שְׁמוֹ וּנְבִלָה עִמּוֹ". בנוסף לכך, ידיעת שם כמו ידיעת איש ומהותו, כי "השם" הוא "הנפש". על כן, סרב המלאך לגלות ליעקב את השם שלו (ראה: בר' לב, ל), וכמו כן, מלאך יהוה המתגלה למנוח ואשתו התחמק לגלות את שמו "פלאי" (ראה: שופ' יג: יח).

המבנה הסימנטי לשמות פרטיים נפוצים במקרא:

- אלהים:** משמעות השם היא "אל", או "בורא העולם" לפי (בר' א, א'): "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ", בנוסף למשמעות "שופט", דהיינו הדין לפי התורה של אלוהים, לפי (שם' כב, ח): "עַד הָאֱלֹהִים יָבֵא דְבַר שְׁנֵיהֶם". (אבן שושן, אברהם, 1979: 92)
השם "אלוהים" מעיד גם בלשון המקרא על הכוחות העליונים העל-טבעיים שבראו את העולם של האדם, ושולטים בו ומכוונים אדם. (Lee, Samuel, 1840: 31)
בתקופת המקרא מכונים שדים (שְׁדִי) בשם "אלהים"; מפני ששם זה חל בתנ"ך כמו כן על רוח המת. (אנציקלופדיה מקראית, 1982: ז' 525)
לפי רש"י הפסוק: "וַיִּדְבֹר הוּא לִךְ אֶל הָעָם וְהָיָה לָךְ לִפָּה וְאִתָּה תִּהְיֶה לוֹ לְאֱלֹהִים" (שם' ד, טז) משמעות המילה היא "רב; שר" ולא "אלהים" ממש. כמו כן הוא רואה כי בפסוק: "וְהִגִּישׁוּ אֲדֹנָיו אֶל הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוּ אֶל הַדָּלֶת אוֹ אֶל הַמִּזְבֵּחַ וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת אֲזָנוֹ בַּמֶּרְצָע וַעֲבָדוּ לְעֹלָם." (שם' כא, ו) ופסוק: "אִם לֹא יִמָּצָא הַגִּבּוֹר וְנִקְרַב בְּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֱלֹהִים אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ בַּמִּלְאכָה רָעָהוּ ... הָאֱלֹהִים יָבֵא דְבַר שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יִרְשִׁיעַ אֱלֹהִים יִשְׁלַם שְׁנַיִם לְרָעָהוּ." (שם' ז-ח) משמעם הוא "בית דין". (אנציקלופדיה מקראית, 1982: ז' 525)
יהוה: בלשון המקרא הוא שמו המפורש של אלוהי-ישראל, המעיד על התגלות אלהים בעולם בצורת הנסים. (ליבוביץ, ישעיהו, 2011: 63)

בתנ"ך השם "יהוה" מופיע לצד שמות עצם נוספים, כאלוהים, או אדני וכו'. לפי השערת התעודות לפלהוזין, ספרי התנ"ך נכתבו על ידי ארבעה או חמישה מקורות: אחד מהם הוא שמזוהה עם השם "יהוה" שנקרא על שמו "המקור

היהוויסטי" בלועזית "נ". לפי המקרא, לא התגלה אלוהים בשמו המפורש לאברהם, יצחק או יעקב, אלא רק לנביא משה ולעם ישראל התגלה בשם זה שמיוחד לו, לפי הפסוק (שם' ו, ב): "וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו: אֲנִי יְהוָה. וְאָרָא אֶל אֲבֹרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּאֵל שְׁדֵי וְשְׁמִי יְהוָה לֹא נִדְעָתִי לָהֶם". (האנציקלופדיה העברית, 1965: 436)

השם "יהוה" ושמות נוספים אחרים לאל נחשבים כקדושים, מקובל שיש איסור הלכתי מיוחד למוחקם, ונהוג להימנע או לעתים לצמצם השימוש בהם. וזה בקריאת פסוקים בהם מופיע השם "יהוה" מקובל להחליפו בכינוי "אדוני", שמשמש ככינוי לאל גם בתנ"ך, לפעמים יחד עם "יהוה" בספר (בר' ט"ו, ב). ולפעמים כאשר לעצמו כגון: (בר' יח, כז), מאחר שגכמו כן "אדוני" אחד מ- "שבעת השמות הקדושים", במקביל בדיבור חופשי היה נהוג לומר "השם", או כל כינוי אחר, ובכתב לכתוב "ה", או לפעמים "ד". (בן-נון, יגאל, 2016: 25)

אדם: מבחינה סימנטית מעיד השם "אדם" על שם כללי לכל אחד מהמין האנושי, הן איש, אישה, או ילד או ילדה, כדי להבדיל בינם ובין בעלי החיים. האנציקלופדיה המקראית מסכימה עם זאת, ומזהה "אדם" כמילה במשמעות כל יצורי שייך למין האנושי (אנציקלופדיה מקראית, 1982: 105). בנוסף לכך, המילה "אדם" הנרדף למילה "מישהו", היינו, אחד מהאשים, לפי (ויקרא א: ב): "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אָדָם כִּי יִקְרִיב מִכֶּם קֶרֶבן לַיהוָה". בנוסף למשמעות "כל אחד". (אבן שושן, אברהם, 1979: 25)

במדרש השם "אדם" מציין צורת "לשון נופל על לשון" (אדם, אדמה). לפי דעתם של חוקרי המקרא זוהי אטימולוגיה עממית. (זקוביץ, יאיר, 1994: 25). השם "אדם" מעיד כמו כן על משמעות הצירוף "בשר ודם", בניגוד לאלוהים. (מוריאלי, אהרון, 1994: 2)

חנה: השם הזה מעיש על "אשת האדם הראשון", וכמו כן על "אם כל חי", לפי (בר' ג, כ): "וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִוא הִיְתָה אִמָּה כָּל-חַי". (אבן שושן, אברהם, 1979: 726)

"חנה" היא האישה, והאם הראשונה לפי המקרא. התנ"ך מספר עליה כי היא נבראה בצלם אלוהים כמו "אדם". חנה כמו כן היא אמו של קין, הבל ושת, ואחרים מבנים ובנות ששמן לא הוזכר. השם "חנה" מופיע לפעם ראשונה בתנ"ך בספר בראשית ג, כ. השם "חנה" כמו כן מופיע פעמיים בתנ"ך. חנה נחשבת האישה היחידה במקרא שהוענק לה הסבר לשמה. (גונקל, הרמן, 1998: 50)

אברהם: בלשון המקרא הוא בנו של תרח, שנחשב למונותאיסט הראשון, והראשון בשלושת האבות בתנ"ך. היה שמו הקודם הוא "אברם"; נקרא כמו כן "אברהם אבינו". (אוצר ישראל, 1951: 831).

"אברהם" מוזכר לראשונה בבראשית בשם "אברם", בסיפור על אביו תרח שעזב את אור כשדים יחדיו את אברהם ואשתו שרי, בנוסף לבן אחיו לוט, כדי להגיע לכנען, אבל לא מגיעים אליה, אלא משתקעים בחרן. לפי בראשית, לאחר שאביו מת, נגלה אליו אלוהים והצווה לעזוב משפחתו ומולדתו, וללכת לכנען בר' יב, א): "לֵךְ לְךָ מֵאֶרֶץ וּמִמְלַחְתְּךָ אֲבִיךָ אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אָרָא. וְאֶעֱשֶׂךָ לְגֹי גָדוֹל וְאֶבְרָכְךָ וְאֶגְדָּלְךָ שְׁמִי וְהָיָה בְּרָכָה. וְאֶבְרָכָה מְבָרְכֶיךָ וּמִקְלָלְךָ אֲרֹא וּנְבָרְכֻךָ בְּכָל מְשֻׁפַּחַת הָאֲדָמָה". (זקוביץ, יאיר, 1991: 70-71)

שרי: היא שרי בת הרן, האם העבריה הראשונה, ואשתו של אברהם, ואמם של יצחק. השם שרה מלשון ראה, כגון "שורו הביטו וראו". יש מי שמזהים את "שרה" עם יסכה, אחות לוט, בת הרן, אחיינית אברהם, בגלל ששרה הייתה נביאה, היא סכתה, כלומר הביטה ברוח הקודש, או בגלל שכולם היו "סוכים" ביופי שלה, או מלשון "נסיכות" לפי רש"י. (שנהר, עליזה, 2011: 17)

יצחק: לשון המקרא בנם של אברהם ושרה, אשר נשא את רבקה והוליד לה את יעקב ועשו. יש הטוענים שאין השם "יצחק" אלא צורה מקוצרת לשם תיאופורי כמו, יצחקאל או כו', ומשמעותו המקורית "ישמח האל", ו "יביט בפנים צוחקות", דהיינו יחון. ייתכן שהיה השם נהוג אצל כנענים קדמונים, שאכן באמצעות כתבי אוגרית אנחנו לומדים שנהגים לייחד לאל אבי האלים את הצחוק במשמעות זו. גם בתנ"ך מיוחס הצחוק לאלהים, אך בהוראות אחרות (ראה: תה' בד, לז). יש רמזים לפועל צחק שנמצאים בכמה מקומות בספר בראשית בסמיכות להשם "יצחק", שאינם אטימולוגיות שונות לשם, המעידות על חילופי מקורות; רמז ראשון, שבא בדברי האלהים אל אברהם (בר' יז, יט): "וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק", משמעותו שנצטווה אברהם לקרוא לבנו בשם זה, שכבר היה שם קיים כאמור, מפני שיזכיר לו תמיד מעשה זה, דהיינו שהוא צחק בזמן שנתבשר על לידתו. יש עוד רמזים שבאים אחר כך (יח, יב-טו): "וַתִּצְחַק שָׂרָה" וכמו כן (בר' כא, ו): "וַיֹּאמֶר שָׂרָה--צָחַק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים כֹּל הַשְּׂמֵעַ יִצְחָק לִי"; פסוקים אלה אינם אלא משחקי לשון לפי השיטה הרגילה לספר בראשית. (אנציקלופדיה מקראית, 1982: 752)

יעקב: בתנ"ך מדרש שמו של יעקב בכמה צורות. יעקב נולד "וַיִּדּוּ אֶחָזֶת בְּעֵקֶב עֶשָׂו", דהיינו הוא נאבק עמו על זכות הבכורה כבר מבטן. מאבק זה הוא תמה מרכזית בסיפורי יעקב ובכל סיפורי האבות. יעקב גם מכונה במסורת היהודית "יעקב אבינו", וגם ישראֵל, וישראל, קוראים לו בספרות חז"ל "בחיר שבאבות", וכן "בחור שבאבות". והוא השלישי בשלושת האבות, בנו של יצחק ובנה של רבקה, ונכדם של אברהם ושרה. ואחיו התאום של עשו, ואבם של שבטי ישראל וכל היהודים. (בן נון, יגאל, 2016: 203)

תבניות ושינויים בשמות עצם פרטיים במקרא

בספר בראשית יז, השם של "אברם" ו "שרי" אכן משתנה. כי בחשיבה המקראית, השם של האדם נחשב ייצוג להרבה יותר דברים, כאשר מתחלף שמו של אדם, מדובר במאורע חשוב, כגון שינוי שמו של יעקב ל- "ישראל". בסיפור זה

"אברם" הופך להיות "אברהם", יש שסוברים כי כמו שהורים מכנים ילדיהם בשם, וכמו שפרעה שנה את שמו של "יוסף". אכן שינוי השם נחשב החלה של הסמכות, כי בשינוי שמו של "אברם" אלוהים- ביהדות- הופך להיות כמו אב או במעין אדון. יתרה על כן, הוספת האות ה' משמעותו "אב המון גוים". ויש מי שטוענים, כגון רש"י, כי האות ה' מסמלת את השם הפרטי לאלוהים. בעוד שאחרים טוענים כי אין באמת פירוש מיוחד דווקא ל- "אברהם" מלבד שהוספה תנועה גורמת לשם להפוך ליותר חגיגי, וחיזוק זה בא באמצעות השינוי של שרי ל- "שרה". כמו כן בפסוק (בר' יז, ט): "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם, אֱלֹהִים מִשְׁנֵה כְּמוֹ כֵּן אֶת שְׁמָהּ שֶׁל "שרי", וזה מעיד בפירוש שיש זיקה מלאה בין "שרה" ל- "אברהם"- מבחינת שינוי שמם, מעין הבטחה שהיא תלד ילד, ומעין ברכה שהיא מקבלת.***

כמו כן שינוי השם "שרי" ל- "שרה", משקף שלב אחר שבו לא קלטו את הסימנת "ay", כ- סימנת לשם נקבה, וגם מסתבר שמסורת שינוי השם הבליעה סיפור איטילוגי אשר לא כבר פורש בתנ"ך. (אנציקלופדיה מקראית, 1982: ח\ 391)

אכן ששינוי שמו של יעקב ל"ישראל" בא בעקבות שלב נפרד, במסגרת הכנת יעקב לפגישתו הצפויה עם אחיו עשו, ייתכן כהקדמה לחזרתו לכנען, והתבשרותו להנהגה חדשה אשר ינסה לממש מעתה והלאה. לפי הסיפור שבא במקרא, יעקב מעביר את משפחתו בלילה, ונשאר בעבר השני לנחל. בעוש שאיש נאבק עמו עד עלות השחר, ואיש זה לא יכול ליעקב. לכן הוא מבקש מיעקב שישלחו, יעקב מסכים אבל בתנאי שיברך אותו, אז האיש קורא ליעקב בשמו, ומשנה שמו ל- "ישראל" (בר' לב, כט): "כִּי-שָׁרִיתָ עִם-אֱלֹהִים וְעַם-אֲנָשִׁים, וַתֹּכַל", מעתה והלאה התנ"ך יקרא ל- "יעקב" כמו כן בשם "ישראל". (סטל, יעקב ישראל, 2021: 34)

במהלך המאבק יעקב באיש, האיש נוגע בכף ירכו של יעקב וגורם לצליעה לו. התנ"ך מציין כי משום כך לא אוכלים בני ישראל את "גיד הנשה" שעל כף הירך. בעוד ששמו של "יעקב" מציין התנהלות יעקב (עם עשו) באופן עקוב, השם "ישראל" נותן לו לקרוא אותו כמו כן באופן "ישר-אל" אשר מציין את התנהלותו בצורה ישרה ללא מראית עין. וצאצאיו ליעקב נקראים גם בשם "עדת יעקב" אבל באופן עיקרי בשם "בני ישראל". ויש מי סוברים שהשם "יעקב" מציין התנהלות צאצאיו של יעקב בגולה, בעוד שהשם "ישראל" מציין את צאצאיו של יעקב בהתנהלותם בארץ ישראל בשלטון עצמאי. (סטל, יעקב ישראל, 2021: 34)

לשינוי שמו של יעקב סוברים הפרשנים ומהם הרמב"ן שיעקב לא ייקרא עוד יותר "יעקב" מלשון "עקב" ושפלות, אלא כן "ישראל" לשון שררה שלעתיד לבוא. כמו כן יש מי סוברים כי השם "ישראל" הוא ראשי התיבות לשמותם של שלושת האבות, וארבע האמהות (יצחק-יעקב, שרה, רחל-רבקה, אברהם, לאה). (בן נון- יגאל, 2016: 194)

מקורות:

- خالد بيومي عبد الفتاح، المرأة بين الفكر الديني اليهودي والإسلامي: دراسة نصية مقارنة بين العربية والعبرية من خلال العهد القديم والقرآن الكريم، مجلة رسالة المشرق، جامعة القاهرة، مركز الدراسات الشرقية، مج ٣٤، ع ٣، ٤، ٢٠١٩.
- אבן שושן, אברהם, המילון החדש, הוצאת קרית-ספר בע"מ, ירושלים, 1979.
- אוצר ישראל, הוצאת בית מסתר ספרים "פרדם", ניו- יורק, חלק 1, תשי"ב.
- אינציקלופדיה מקראית, הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים, כרך א, ז, ח, 1982.
- בן-נון, יגאל, קיצור תולדות יהודה, הוצאת רסלינג, 2016.
- גונקל, הרמן, אגדות בראשית: מבוא לספר בראשית - ספרות המקרא, ירושלים, מוסד ביאליק, 1998.
- האנציקלופדיה העברית, כרך ג, חברה להוצאת אנציקלופדיות, תשכ"ו.
- זקוביץ, יאיר, מקראות בארץ המראות, תל אביב, הקיבוץ המאוחד, 1991.
- יאיר זקוביץ, עולם התנ"ך: בראשית, תל אביב, דוידזון-עתי, 1994.
- יפת, שרה, אמונות ודעות בספרי דברי הימים, ומקומן בעולם המחשבה המקראית, 1995.
- ליבוביץ, ישעיהו, שבע שנים של שיחות על פרשת השבוע, הוצאת ליאור שרף - הפצות, 2011.
- לנדמן, שלומית, השמות הפרטיים החד- הברתיים כדוגמה לזיקה בין תהליכי שפה וחברה במגזר היהודי בישראל, הד האולפן החדש, גליון 104, סתיו תשע"ב, 2015.
- מורלאלי, אהרון, לקסיקון השמות, הוצאת עם עובד, 1994.
- נוה, יוסף, כתובות ארמיות קדומות (1960-1964), לשונינו, ניסן תשכ"ה.
- סטל, יעקב ישראל, שני פרטים מחודשים על חלקת השדה שקנה יעקב אבינו סמוך לשכם, סגולה, גליון 9 כסליו תשפ"ב.
- רין, צבי ושפרה, עלילות האלים, ענבל, 1996.

- שָׁנָן, אביגדור, חוה וחויא: על האישה והנחש בפרדס האגדה, בתוך: מגוון דעות והשקפות בתרבות ישראל, גיליון ח (תשנ"ח).
- שנהר, עליזה, אהובות ושנואות - נשים במקרא, במדרש ובספרות העברית החדשה, פרדס - חיפה, 2011.
- שפרה, ש, קליין, יעקב, בימים הרחוקים ההם: אנתולוגיה משירת המזרח הקדום, תל אביב, עם עובד, 1996.
- Lee, Samuel (1840), Lexicon Hebrew Chaldee and English, Duncan and Malcolm, Paternoster Row, London.
- Lester, Mark; Beason, Larry (2005). The McGraw-Hill Handbook of English Grammar and Usage. McGraw-Hill.
- Lyons, J. (1977). Semantics. London & New York: Cambridge University Press.
- Jespersen, O. (1924). The Philosophy of Grammar. London: George Allen and Unwin.
- Nestle, E. (1976), Die Israelitische Eigennamen nach ihrer religions- geschichtlichen Bedeutung, Haarlem.
- אָדָם*, <https://hebrew-academy.org.il>, עוין בתאריך 2023\4\2.
- אָדָם**, <https://he.wiktionary.org>, עוין בתאריך 2023\4\2.
- פרשנות בראשית פרק י"ז – שינוי שמות אברהם ושרה וברית המילה, <https://textologia.net>***, עוין בתאריך